

Galovićev *Suputnik* ili suputništvo moderne i avangarde u hrvatskoj književnosti

MIHAELA CIK

Iako tvore manji dio njegovog opusa, Galovićeva su avangardna djela kao predvodnice novog razdoblja osobito bitna u povijesti hrvatske književnosti. To se najviše odnosi na njegovu pripovijetku Ispovijed, no avangardni se elementi mogu pronaći i u njegovim ranijim djelima. Među njima je i pripovijetka Suputnik iz 1912. godine koja se u ovome radu smješta u kontekst avangardnih strujanja u hrvatskoj književnosti. Posebna se pažnja posvećuje karakterističnim avangardnim obilježjima kako na formalnoj tako i na sadržajnoj razini, koja se mogu iščitati u pripovijetci. Time se dolazi do zaključka da Suputnik pokazuje smjer kretanja od moderne prema avangardi kod Galovića, ali i u hrvatskoj književnosti.

Ključne riječi: Fran Galović, *Suputnik*, moderna, avangarda, povijest književnosti

1. Fran Galović i avangarda – uvodne napomene

Ime Frana Galovića u skladu s temeljnim odrednicama većeg dijela njegova opusa obično povezujemo uz književno razdoblje moderne. Ipak, nalazimo ga i u studijama o hrvatskoj književnoj avangardi i to zahvaljujući onom kvantitativno manjem, ali vrlo značajnom dijelu njegova opusa. Miroslav Šicel tako Galovića svrstava u drugu generaciju hrvatskih modernista, no djela nastala u posljednjim godinama njegova života opisuje kao prijelaz prema avangardi.¹ I ostali prou-

čavatelji Galovićeva stvaralaštva² najboljim njegovim djelima, uz nedovršenu zbirku pjesama *Z mojih bregov*, smatraju upravo djela nastala na tragu avangardnih strujanja. Riječ je prvenstveno o pripovijetkama *Začarano ogledalo* i *Ispovijed*, no, s obzirom na to da je Galović pisao mnogo, među njegovima je djelima moguće naći još onih koja pokazuju određeni pomak prema avangardi. Tako se i kraća proza *Suputnik* iz 1912. godine pokazuje pogodnom za proučavanje u istom kontekstu te se ujedno nameće kao prethodnica dviju kasnijih i poznatijih pripovijedaka.

Galović pripada autorima koji se nisu eksplicitno opredijelili za avangardu u vidu vla-

1 ŠICEL, Miroslav: *Književnost moderne (Povijest hrvatske književnosti, knjiga 5)*. Zagreb: Liber, Mladost, 1978., 262–266.

2 U prvom su redu to Julije Benešić, Milivoj Solar i Dunja Dertonijević.

stihih programa ili manifesta, inače karakterističnih za to razdoblje, kojima bi istupili protiv tradicije i zagovarali okretanje prema novom.³ Štoviše, Galović je 1907. godine u *Hrvatskom pravu* objavio kritiku *Moderni pojet* usmjerenu protiv »naprednjačke 'literature'« avangardista Janka Polića Kamova od koje je oporavak tražio u pjesmama slovenskog modernista Dragotina Kettea.⁴ Takav stav nije neobičan ako se sagleda u kontekstu vremena kada kritika nastaje, ali i činjenice da su se Galovići stavovi tada formirali pod utjecajem Antuna Gustava Matoša. Upravo je Galovića Matoš zamolio da mu pošalje Kamovljeve knjige⁵ koje su ga nakon čitanja potaknule da napiše jedno od najpoznatijih ostvarenja hrvatske književne kritike – uvredama bogatu *Liriku lizanja i poeziju pljućkanja*.⁶ Pa ipak, Matoš se danas uz Kamova smatra protoavangardnim književnikom koji iste te 1907. godine, kada kritizira nesmisao i apsurd Kamovljeve poezije, piše poemu *Môra* udaljenu od svih načela esteticizma koja je zastupao.⁷ Tu opreku »između eksplicitne poetike esteticizma i implicitnih antiesteticističkih, avangardnih ili predavangardnih struktura«⁸ kod Matoša Dubravka Oraić Tolić dovodi u vezu sa širom slikom o hrvatskoj književnosti s prijelaza stoljeća na kojoj se realistički, esteticistički i avangardni plan međusobno preklapaju. Kod Galovića je to preklapanje vrlo izraženo ne samo na razini cijelog opusa nego i u pojedinačnim djelima kojima stoga treba pažljivo pristupiti kako bi se u njima otkrile implicitne avangardne odrednice.

3 SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna avangarda. Poetika i žanrovski sistem*. Zagreb: August Cesarec, 1988., 96.

4 GALOVIĆ, Fran: *Moderni pojet*, u: GALOVIĆ, Fran: *Članci, kritike, prijevodi, pisma (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga peta)*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2009., 34–37. Kritika *Moderni pojet* objavljena je u *Hrvatskom pravu* (br. 3582. od 26. listopada 1907.)

5 MATOŠ, Antun Gustav: *Pisma I. (Sabrana djela Antuna Gustava Matoša: 1873-1914-1973, knj. 19/1)*. Zagreb: JAZU, Liber, Mladost, 1973., 124.

6 ORAIĆ TOLIĆ, Dubravka: *Čitanja Matoša*. Zagreb: Ljevak, 2013., 16.

7 Isto, 15.

8 Isto, 26.

2. *Suputnik* u kontekstu Galovićeve pripovjedne proze i hrvatske književne avangarde

Otkrivanju avangardnih elemenata u *Suputniku*, osim preko interpretacije i usporedbi s ostalim djelima iz istog razdoblja, može se pokušati pristupiti i smještanjem u kontekst Galovićeve umjetničkog stvaralaštva. Jedan od najznačajnijih proučavatelja Galovićeve opusa Milivoj Solar razlikuje dva tipa Galovićeve umjetničke proze: prvi tip predstavlja realističko-naturalističke pripovijetke s tematikom iz seljačkog života, a drugi modernističke pripovijetke mistične atmosfere.⁹ Takvu pojednostavljenu podjelu zadržavaju i kasniji proučavatelji, dok se u pristupu pojedinačnom pripovjednom ostvarenju dodaju uže i specifičnije odrednice. U posljednje je vrijeme posebno prisutna tendencija proučavanja proze Frana Galovića, koja je, kao i njegov dramski opus, nerijetko u sjeni »podravske kanconijera« *Z mojih bregov*.¹⁰ Podloga su tim recentnim, kao i budućim radovima o Galovićevom stvaralaštvu sveobuhvatne studije Milivoja Solara i Dunje Detoni Dujmić, stručnjaka čiji interes za Galovića traje i danas.

U dosadašnjim su se studijama avangardnih obilježja Galovićeve proze istraživači najviše posvetili pripovijetkama *Ispovijed* i *Začarano ogledalo*. Solar o *Ispovijedi* za koju prvi nacrt potječe iz lipnja 1913. godine govori kao o preteči futurizma, ekspresionizma, ali i nadrealizma,¹¹ no, kako upozorava Branislav Oblučar, *Ispovijed* ne samo da nagovještava ekspresionizam nego mu već i pripada.¹² Toj pri-

9 SOLAR, Milivoj: Galovićevo književno djelo, u: GALOVIĆ, Fran: *Prilozi (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga šesta)*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2010., 75–87.

10 KOLAR, Mario: Zašto Galović, zašto sada i zašto ovdje?, u: *Fran Galović – sto godina poslije, (Znanstveni skup u povodu 100. godišnjice smrti Frana Galovića, Koprivnica, 17. listopada 2014., Knjižica sažetaka)*. Koprivnica: Podravsko-prigorski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2014., 9–10.

11 SOLAR, Milivoj: Galovićevo književno djelo, 97.

12 OBLUČAR, Branislav: Fantastična proza ekspresionizma: *Ispovijed* Frana Galovića. // *Komparativna povijest hrvatske književnosti, Zbornik radova XVIII. Fantastika: problem zbilje (ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić i Andrea Meyer-Fraatz)*, Split – Zagreb: 2016., 109–118.

povijetci prethode, između ostalih, *Začarano ogledalo* pisano u ožujku i travnju 1912. i *Suputnik* završen u siječnju 1912. godine.¹³ Opravdano je stoga govoriti o jednom avangardnom odvoju Galovićeve proze suprotstavljenom realističko-naturalističkim pripovijetkama u kojima Galović tek ponekad naratološkim novitetima nagovještava budući književni smjer.¹⁴

Poziciju *Suputnika* u Galovićevoj prozi Joža Skok opisuje kao »prijelaz« od realističko-naturalističke poetike prema »modernijem oblikovanju« koje do vrhunca dolazi u spomenutim dvjema pripovijetkama.¹⁵ Na sličan način piše i Solar koji u *Suputniku* vidi napuštanje realizma i najavu postupaka ostvarenih u *Začaranom ogledalu* i *Ispovijedi*¹⁶ dok Dunja Detoni Dujmić paralele između *Suputnika* i te dvije pripovijetke povlači u odnosu na narativnu perspektivu i prevlast iracionalnog.¹⁷ Pomak prema avangardi vidljiv je dakle na više razina od kojih svaka zahtijeva poseban osvrt.

2.1. Pitanje žanrovskog određenja

Jedno je od temeljnih obilježja avangarde u književnosti ukidanje granica između književnih vrsta te, sukladno tome, pomutnja u žanrovima¹⁸ i pojava hibridnih oblika koje je teško imenovati ili svrstati u neku od posto-

jećih kategorija književne genologije.¹⁹ Iako smo do sada *Suputnika* svrstavali u pripovijetke pridržavajući se nazivlja korištenog u *Sabranim djelima* Frana Galovića, treba uputiti na moguća druga određenja. Dunja Detoni Dujmić nabraja neke od mogućih odrednica Galovićeve ostvarenja iz one skupine kojoj pripada *Suputnik*: tematske moment-skice, lirski zapisi, feljtoni, crtice, novelističke skice, odlje pripovijetke, začeci romana.²⁰ Solar ga pak naziva kratkom pričom, ali i napominje da Galović piše »u dosta neodređenim književnim žanrovima«²¹ pa se jedino »pripovijetke« nude kao krovni pojam koji se stoga preuzima i u ovom radu.

Kod *Suputnika* je teško odrediti granice između pojedinih njegovih dijelova jer nema grafičkih signala koji bi ih sugerirali. Provi-zornu podjelu teksta na manje segmente, koja može poslužiti u interpretaciji, možemo pokušati izvesti tek iz sadržaja ili smjene pripovjednih strategija. Razlog teškom određivanju žanrovske pripadnosti nekih Galovićeve pripovjednih proza Detoni Dujmić vidi u raslojenoj fabuli koja utječe na strukturu djela,²² što možemo protumačiti kao signal avangardnih postupaka. No, uzevši u obzir ukupni Galovićev opus, pojavu žanrovske neodređenosti (ili neodredivosti) teško možemo pripisati njegovom svjesnom priklanjanju uz avangardu, ali je unatoč tome možemo promatrati kao dokaz korespondencije s njom.

2.2. Aktivacija antimimetičkih načela

Prema podjeli ekspresionističkih pripovijedaka na dvije skupine, koju predlaže Krešimir Nemeč, Galovićeve se svrstavaju u *drugu* skupinu s usmjerenošću prema unutrašnjim stanjima pojedinca kao glavnom odlikom. Ovdje navodimo ona obilježja *Suputnika* koja

13 SOLAR, Milivoj: Komentari, u: Galović, FRAN: *Pripovijetke (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga druga*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2006., 446–448.

14 To se vidi u *Nesreći iz 1908. te Jesenjim maglama i Svekru iz 1912.* godine. DETONI DUJMIĆ, Dunja, *Fran Galović*, 42.

15 SKOK, Joža: Književni opus Frana Galovića u korpusu hrvatske književnosti. u: SKOK, Joža: *Književni ogledi i pogledi: studije, eseji i ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Varaždinske Toplice: Tonimir, 2007., 85.

16 SOLAR, Milivoj: Galovićevo književno djelo, 87; SOLAR, Milivoj: Komentari, 446.

17 DETONI DUJMIĆ, Dunja, *Fran Galović*, 50.

18 Aleksandar Flaker navodi Poggliolijevu sintagmu »confusio-ne dei generi«. FLAKER, Aleksandar: *Teze o proučavanju avangarde*, u: *Poetika osporavanja: avangarda i književna ljevic*, Zagreb: Školska knjiga, 1982., 24.

19 SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna*, 43–51.; NEMEČ, Krešimir: *Hrvatska ekspresionistička proza. // Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: zbornik radova* (ur. Cvjetko Milanja), Zagreb: Altagama, 2002., 93.

20 DETONI DUJMIĆ, Dunja: *Fran Galović*, 55.

21 SOLAR, Milivoj: Galovićevo književno djelo, 71.

22 DETONI DUJMIĆ, Dunja: *Fran Galović*, 55.

se pokazuju svojstvenima za ovo usmjerenje ekspresionističke proze: bizarno, tajanstveno, mistično, teme snoviđenja, privida, fantazmagorija, nejasnih stanja na granici između zbilje i privida.²³ Kao zajedničko obilježje ekspresionističke proze Flaker navodi antimimetičko načelo²⁴ koje se, opet prema Nemecu, ostvaruje »aktiviranjem fantastičnog, demonskog i grotesknog«.²⁵ Sva tri elementa aktivacije moguće je iščitati i u *Suputniku*.

Ekspresionističke novele učestalo imaju realistički početak,²⁶ a na prvi se pogled doima kao da je tako i sa *Suputnikom*. Ipak, realističku intoniranost razbijaju rečenice kojima se opisuje tjeskoba glavnog lika, Ivana Markovića, a još više ona u kojoj se spominje kako se Markoviću činilo »da se nalazi na međi dvaju svijetova (sic), na vratima nepoznatoga kraja« ili »I nikako ne može da se sjeti, kako je izašao iz lađe na kopno.«²⁷ Tako već u prvim rečenicama uviđamo »aktiviranje fantastičnoga« koje će se dodatno razviti nakon dijela pripovijetke koji u potpunosti odgovara realističkom kôdu. Naime, nakon ulaska u vlak Ivan Marković promatra putnike što ovaj mali dio pripovijetke čini kompozicijski statičnim, a kao njegov završetak možemo shvatiti riječi »na posljertku ga (Ivana Markovića op. a.) stane hvatati drijem«.²⁸ Nakon toga slijedi važan trenutak i »aktivacija demonskog« u vidu pojave stranca u crnom odijelu, odnosno nepoznatog putnika. Važno je pritom napomenuti kako na samom početku, prije opisa stranca, stoji da se Ivanu Markoviću njegov dolazak učinio, a nakon njegovog odlaska nižu se pitanja: »Da li je taj stranac odista sjedio kraj njega? Da li je on to sve samo sanjao? Ili mu se pričinilo?«²⁹ Ubrzo slijedi i »aktivacija grotesknog« putem opisa lišaja na bradi jednog od putnika. On prstima izvlači jednu od dlaka

koje »strše kao kakove bodljike« iz rane i rezignirano zaključuje kako mu je »sigurno (...) sagnjilo sve... do kosti...«³⁰ na što mu putnica odgovora opaskom o vremenskim prilikama koje ne pogoduju bolestima. Ovaj je element groteske jedini izrazitiji takav u pripovijetci, dok su fantastično i demonsko u nastavku još jače izraženi kroz razradu lika stranca.

2.3. Pripovijedanje i struktura

Suputnik započinje kratkom i izdvojenom rečenicom »Ivan Marković se vraća iz Amerike.« Objektivni pripovjedač u trećem licu već se idućem odlomku približava svijesti glavnog lika, koji postaje fokalizator, te bi se neke od rečenica mogle označiti kao slobodni neupravn govori. Izmjenu tih pripovjednih strategija, uz nekoliko dijaloga, pratimo kroz cijelu pripovijetku. Nakon prve rečenice u prezentu pripovjedač koristi perfekt i upućuje na neposredne okolnosti povratka Ivana Markovića. Iako često u pripovijedanju dolazi do izmjena prezenta i perfekta, ne uočava se dosljedna motiviranost za takav postupak jer se i perfekt ovdje koristi za prikazivanje nedavne prošlosti, odnosno »bezvremenske sadašnjosti«³¹ u kojoj je zatočen. Iznimke predstavljaju dvije analepse koje sežu dalje u prošlost te prekidaju inače linearan fabularni tijek. Prva se analepsa javlja nakon što su se iz vlaka iskrcali svi putnici osim Ivana Markovića, a služi opisu njegova izgleda i iznošenju njegove prošlosti. Druga analepsa provedena je kroz dijalog između Ivana Markovića i stranca kojim se upućuje na njihovu zajedničku prošlost. Što se tiče pouzdanosti pripovjedača, ona je narušena već uvođenjem fantastičnih elemenata, a kao jedan od primjera načela nelogičnosti u pripovijetci je pojava, nestanak i ponovna pojava stranca u vlaku. Također, i sam je (povremeni) fokalizator Ivan Marković često u dvojbi oko pouzdanosti svojih predodžbi.

Iako struktura *Suputnika* nije radikalno disperzirana kao u nekim avangardnim primjerima, možemo uočiti elemente koji idu u

23 NEMEC, Krešimir: *Hrvatska ekspresionistička*, 89–90.

24 FLAKER, Aleksandar: *Teze*, 23.

25 NEMEC, Krešimir: *Hrvatska ekspresionistička*, 93.

26 Isto.

27 GALOVIĆ, Fran: *Suputnik*, u: GALOVIĆ, Fran: *Pripovijetke (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga druga)*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2006., 135.

28 Isto, 136.

29 Isto, 137.

30 Isto, 137.

31 DETONI DUJMIĆ, Dunja: *Fran Galović*, 59.

tom smjeru i koje Nemeć navodi kao obilježja ekspresionističke proze.³² Kratke rečenice organizirane su u kratke odlomke, a često je jedna rečenica i sama izdvojena. Eliptične se rečenice najviše javljaju u ključnom trenutku druge pojave stranca pa sve do završetka pripovijetke pri čemu se nezavršenost rečenice, odnosno nedorečena ili neizreciva misao, označava crticama. Najviše je struktura izgubila na koherentnosti u razgovoru stranca i Ivana Markovića u kojem Marković daje samo kratke replike i nekoliko puta pita »Tko ste vi?« što pridonosi dojamu nesuvislosti razgovora. To potvrđuje pripovjedač opaskom da stranac ne sluša što Marković govori upućujući ujedno na diskontinuitet strukture dijaloga. Za zaključiti je da struktura *Suputnika* ostaje bliža modernističkoj, ali su prisutne i jasne naznake avangardnih postupaka.

2.4. Prostorne i vremenske odrednice

Vremenski okvir pripovijetke zadan je referencama na početku i na kraju pripovijetke kada se spominje jesen. Glavni dio radnje, onaj u vlaku, počinje u zoru i završava kada se noć već spustila, što je naznačeno motivom mjesečine. Kondukter je Markoviću rekao da treba stići na svoje odredište negdje iza ponoći,³³ a s obzirom na to da do njega nije došao, možemo zaključiti kako radnja završava ranije. Godina ili drugo bliže određenje razdoblja u kojem se radnja odvija nije eksplicitno izrečeno, no prema nekim bi se motivima moglo zaključiti da je riječ o autorovoj suvremenosti. Naime, već na početku pripovijetke uočavamo karakteristične avangardne topose i sliku urbanog života u motivima plovidbe preko oceana, kolodvora, radnika, tvornice i vlaka, a kasnije i telegrafskih stupova. Socijalnu dimenziju tog vremena možemo manjim dijelom iščitati iz prikaza putnika u vlaku, koji se doimaju poput sažete slike jednog dijela društva: radi se o starijem čovjeku, mladom radniku, ženi s djetetom i bolesnom starcu. Društvena pozadina ipak je najjasnije donesena kroz dvije analepse

o Markovićevom životu. On ima oko trideset godina, a u Ameriku je otišao prije četiri godine jer »kad su išli drugi, pošao je i on«. ³⁴ Za njegov je povratak bila ključna nesreća u tvornici nakon koje je proveo pola godine u bolnici da bi konačno »sličan prognanome prosjaku« ³⁵ zahvaljujući novcu koji mu je poslala supruga krenuo kući. Joža Skok prvenstveno Markovića i vidi kao socijalnog emigranta ³⁶ iako ta dimenzija u pripovijetci nije toliko naglašena, osobito ako je usporedimo sa značajem njegovog odnosa sa strancem u vlaku. No možda u njegovoj nesreći možemo tražiti razloge njegove želje da umre te stalnog osjećaja tjeskobe i boli. On i kašlje krv što je moguća posljedica teške nesreće o kojoj detaljnije saznajemo kasnije iz riječi stranca.

Na nekoliko se mjesta spominje kako bi Ivan Marković želio umrijeti. Smrt bi za njega predstavljala smirenje poput beskrajnosti koju povezuje s morem, za razliku od nemira koji ga obuzima kada dolazi na kopno. On je povratnik, no žudnja za zavičajem nije posebno problematizirana i može se eventualno promatrati u jukstapoziciji sa žudnjom za smirenjem, odnosno smrću. Osim mora i kopna, koji su predstavljeni kao nositelji suprotstavljenih osjećaja, pejzaž i atmosfera mjesta i inače se mogu povezati sa stanjem lika. Ponekad se to iskazuje na način bliži simbolizmu kao kada Marković gledajući na početku putovanja kroz prozor vagona osjeća bol i tugu jer mu se čini da krajolik propada u jesen. No pojedini opisi ambijenta i kolorita doneseni iz doživljajne perspektive glavnog lika ukazuju i na neke avangardne elemente. Negativno iskustvo on povezuje s crvenim očima vlaka kojim je krenuo prema Americi, a crvena je boja i najviše prisutna u pripovijetci. Upravo se za tu boju, koju najviše povezujemo uz ekspresionizam, povezuje i »mahnitost« koja »zavije glavu i oči crvenim oblakom plamena«. ³⁷ Konačno, i u strančevim se očima »žario jedan plamećak poruge i smijeha«. ³⁸ Tako crvena boja i pla-

32 Isto, 95.

33 GALOVIĆ, Fran: *Suputnik*, 138.

34 Isto, 139.

35 Isto.

36 SKOK, Joža: *Književni opus*, 85.

37 GALOVIĆ, Fran, *Suputnik*, 141.

38 Isto, 145.

men korespondiraju s motivima koji izazivaju strah i suprotstavljaju se pozitivno određenom plavetnilu neba i mora.

Kao specifični motiv *Suputnika* Dunja Detoni Dujmić ističe vlak koji funkcionira kao kronotop u kojem je vrijeme subjektivno prikazano kao »bezvremenska sadašnjost«. ³⁹ Ključan je moment ulaska vlaka u tunel kada Marković ostaje sam u vlaku, a tunel mu se doima beskonačnim što u sprezi s osjećajem straha rezultira njegovom posvemašnjom nemoći. Nakon izlaska iz tunela stranac je već tu i agonija se nastavlja da bi konačno došlo i do njihovog sukoba. Posebno je značajno da se Ivanu Markoviću u jednom trenutku učinilo kao »da je nestalo poda na vagonu, i da gleda kotače, kako se vrte, okreću i motaju u divljem vrtlogu«⁴⁰ što dokazuje da je vlak poprište začudnih događaja dodatno potenciranih stalnim njegovim kretanjem. Nakon što stane vlak, saznajemo i o konačnom okončanju sukoba, a to je ujedno i završetak pripovijetke.

3. Motiv Nepoznatog Nekog

Figura Nepoznatog Nekog, koju u hrvatskoj književnosti vežemo prvenstveno uz Krležu, osim kao sila koja upravlja svijetom istovremeno može djelovati i kao sila koja zaposjeda psihi pojedinca, kao u Matoševoj *Mòri*.⁴¹ Kroz Galovićev se opus ta figura manifestira na različite načine, a u *Suputniku*, slično kao u *Ispovijedi*, realizirana je kao demonski dvojnik.⁴² Stoga je u tom smislu Galović bliži Matošu, što je i u skladu s Nemecovom podjelom ekspresionističke proze, s obzirom na to da je u *Mòri* naglašen utjecaj vampira na sam

subjekt, odnosno na njegovu psihi.⁴³ Ipak, treba još jednom upozoriti da se i neznancu suputnik kreće istim urbaniziranim prostorima kojima se kreće i Ivan Marković. Socijalna dimenzija nije u potpunosti isključena, a njoj pridodan fizički opis neznanca sugerira njegovu sličnost s Krležinim Velikim meštrom jer ih istodobno možemo promatrati kao fizičke osobe i personifikacije, kao prikaz stvarne i fiktivne osobe.⁴⁴ U *Suputniku* s jedne strane imamo opis izgleda neznanca te iz njegova razgovora s Markovićem saznajemo nešto o njegovoj prošlosti, dok se s druge strane njegovo stvarno postojanje stalno osporava putem Markovićevih opaski o mogućnosti da je to sve samo produkt njegovih priviđenja, sna ili ludila, ali i strančevim pitanjem: »Ili zar vi mene možda vidite?«⁴⁵ kojim se postiže fantastički učinak.

U svakom slučaju možemo i moramo govoriti o dva suprotstavljena, ali neodvojiva entiteta u *Suputniku*. Tome je na vrlo analitički način, koji može poslužiti kao paradigma za slična tumačenja, pristupila Dunja Detoni Dujmić koja na primjeru *Suputnika* obrazlaže »podvostručenje«⁴⁶ lika ili »njegova duševnog, ali i tjelesnog dijeljenja«. ⁴⁶ Ona uvodi podjelu na figure agensa i patiensa pri čemu je agens dominantan i izrazito napadački nastrojen, a patiens je doslovno pasivni trpitelj. Sasvim je jasno da agensa u *Suputniku* predstavlja stranac te je indikativno da se upravo on nalazi u naslovu pripovijetke. Detoni Dujmić smatra da se na kraju pripovijetke konflikt između agensa i patiensa, između suputnika i Ivana Markovića, poništava. Konačni fizički sukob između njih ona tumači kao čin samodestrukcije. Naime, udarac koji Ivan Marković upućuje suputniku zapravo je udarac upućen samom sebi.⁴⁷ Tezi da su oni jedno u prilog ide činjenica da stranac zna sve što se Markoviću do-

39 DETONI DUJMIĆ, Dunja: *Fran Galović*, 59.

40 GALOVIĆ, Fran: *Suputnik*, 142.

41 FLAKER, Aleksandar: »Nepoznat netko«: *O jednoj analognoj pojavi u ruskoj i hrvatskoj književnosti 20. stoljeća. // Krležin zbornik* (ur. Ivo Frangeš i Aleksandar Flaker), Zagreb: Naprijed, 1964., 58, 67.

42 Motiv dvojnika čest je u književnosti, posebno u romantizmu, a od 1796. godine ustalo se njemački termin *Doppelgänger* koji Jean Paul uvodi u romanu *Siebenkäs*. CIK, Mihaela: *Nečega se navjek ja bojim: neznanci i dvojnici u književnosti Frana Galovića (diplomski rad)*. Zagreb, 2018. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10279/>

43 MATOŠ, Antun Gustav: *Mòra*, u: *Pjesme. Iverje. Novo iverje. Umorne piče*, Rijeka: Tiskara Rijeka, 1990., 46–55.

44 KRLEŽA, Miroslav: *Veliki meštar svijui hulja*, u: KRLEŽA, Miroslav: *Hiljadu i jedna smrt: novele*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2011., 205–308.

45 GALOVIĆ, Fran: *Suputnik*, 143.

46 DETONI DUJMIĆ, Dunja: *Fran Galović*, 50.

47 GALOVIĆ, Fran: *Suputnik*, 143.

gađalo u Americi i na putu kući, kao i izravnu izjavu da ga nikad neće napustiti »makar i u snu«. ⁴⁸ Njihova je neodvojivost najjasnije izražena strančevom prijetnjom: »Ponor, u koji ću propasti ja, proždrijet će i tebe!« koja u kontekstu završetka pripovijetke dobiva puni smisao. Rečenica »Onda je znao, da je nestalo stranca.« ⁴⁹ sugerira da je Ivan u tom sukobu izašao kao pobjednik, ali sam kraj otkriva ono što je ranije bilo nagoviješteno. Oslobođenje od suputnika moguće tek u smrti, iz vlaka »dva crna čovjeka« iznose jedno truplo, »crninom prekrivenu lješinu«. ⁵⁰

Na tom tragu i Skok tvrdi da je suputnik »metaforizirana svijest i savjest« ⁵¹ što nas dovodi u područje psihologije koja postaje jedna od glavnih književnih tema u Galovićevu vremenu. Interes književnika za psihologiju i osobito za psihopatologiju posebno je bio izražen u moderni, a u avangardi se patološka stanja pojedinca nerijetko preklapaju i sa stanjem u svijetu tijekom rata. ⁵² No utjecaji su dvosmjerni pa je tako osobito psihoanaliza u književnosti pronašla poticaje za proučavanje dvojništva. ⁵³ Freud dvojnika dovodi u vezu s osjećam jeze (*das Unheimliche*) koja se javlja pri susretu s nečim/nekim poznatim, ali zaboravljenim. ⁵⁴ Gotovo da bismo kao definiciju pojma jezovitosti mogli upotrijebiti rečenicu iz *Suputnika*: »Činilo mu (Markoviću, op. a.) se da ga je već vidio jednom, možda i u snu, ali sva je pojava bila ipak strana i nepoznata.« ⁵⁵ Jezovitosti u Freudovim terminima doprinosi želja stranca da Markoviću otkrije tajnu koju on ne želi čuti. I upravo oko ovih glavnih motiva – dvojništva i tajnovitosti – Galović gradi svoju ekspresionističku *Ispovijed*. ⁵⁶

4. Zaključak

Galovićev se *Suputnik* u interpretaciji pokazao kao nositelj obilježja koja ga smještaju nasamugranicu između moderne i avangarde u hrvatskoj književnosti. Stoga bismo ga u okviru književnopovijesne klasifikacije mogli svrstati među protoavangardna ostvarenja. Poniranje u svijest lika kao jedno od glavnih obilježja *Suputnika*, ali i čestog postupka u književnoj avangardi, prisutno je već i u djelima druge generacije hrvatskih modernista. No, u avangardi se takav pristup radikalizira ukidanjem uzročno-posljedičnih veza ili logičnih objašnjenja događaja, kao i kroz razbijanje cjelovitosti i koherentnosti djela. Takve se tendencije naziru i u *Suputniku* najavljujući na taj način kasniju *Ispovijed*. Stoga u *Suputniku* možemo pratiti pretapanje dvaju razdoblja – moderne i avangarde – koja funkcioniraju kao suputnici na jednoj dionici novije hrvatske književnosti. U tom je smislu, kao što je pokazala i interpretacija, moguće o *Suputniku* progovarati i u kontekstu avangarde, a ne ga samo uzgredno navoditi kao dio Galovićevog modernističkog opusa. Kao dodatan dokaz tome poslužiti će riječi Gordane Slabinac koja, pišući o nekim dramama nastalima u razdoblju moderne, a među njima su i Galovićeve, ističe njihovu »puno jaču značenjsku rezonanciju u kontekstu avangarde negoli u svome matičnom razdoblju.« ⁵⁷ To nas navodi da propitujemo granice »matičnih razdoblja« kada su u fokusu književna djela koja su poput *Suputnika* zahvaćena vremenski protegnutim avangardnim strujanjima.

48 Isto, 144.

49 Isto, 145.

50 Isto.

51 SKOK, Joža: Predgovor, u: GALOVIĆ, Fran: *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997., 24.

52 CIK, Mihaela: *Nečega se navek*, 28.

53 Dvojnica su se bavili Sigmund Freud, Otto Rank. CIK, Mihaela: *Nečega se navek*, 22–27.

54 OBLUČAR, Branislav: *Fantastična proza*, 115–116.

55 GALOVIĆ, Fran: *Suputnik*, 137.

56 OBLUČAR, Branislav: *Fantastična proza*

57 SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna*, 143.

Summary

Galović's »Travelling Companion« or the Companionship of Modernity and the Avant-guard in Croatian Literature

Although they form a smaller part of his literary opus, Galović's avant-garde writing represented the pioneering work of the new era, which is particularly important in the history of Croatian literature. This is especially true of his narrative »Confession«, however, avant-garde elements can also be found in his earlier works. Among them is the narrative »Travelling Companion« written in 1912, which is placed in the context of the avant-garde movement in Croatian literature. Special attention is given to the characteristic avant-garde features, both at the formal and substantive levels, which can be noticed in the narrative. This leads to the conclusion that »Travelling Companion« shows the shift from the modern to the avant-garde in Galović's writing and in Croatian literature as well.

Literatura

- CIK, Mihaela: *Nečega se navek ja bojim: neznanci i dvojnici u književnosti Frana Galovića (diplomski rad)*. Zagreb, 2018. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10279/>
- DETONIDUJMIĆ, Dunja: *Fran Galović*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Sveučilišna naklada Liber, 1988.
- FLAKER, Aleksandar: »Nepoznat netko«: *O jednoj analognoj pojavi u ruskoj i hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*. // *Krležin zbornik* (ur. Ivo Frangeš i Aleksandar Flaker), Zagreb: Naprijed, 1964., 53–74.
- FLAKER, Aleksandar: *Teze o proučavanju avangarde, u: Poetika osporavanja: avangarda i književna ljevica*. Zagreb: Školska knjiga, 1982., 20–32.
- GALOVIĆ, Fran: *Moderni pojet*, u: GALOVIĆ, Fran: *Članci, kritike, prijevodi, pisma (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga peta)*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2009., 34–37.
- GALOVIĆ, Fran: *Suputnik*, u: GALOVIĆ, Fran: *Pripovijetke (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga druga)*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2006., 135–145.

- KOLAR, Mario: *Zašto Galović, zašto sada i zašto ovdje?*, u: *Fran Galović – sto godina poslije, (Znanstveni skup u povodu 100. godišnjice smrti Frana Galovića, Koprivnica, 17. listopada 2014., Knjižica sažetaka)*. Koprivnica: Podravsko-prigorski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2014., 9–10.
- KRLEŽA, Miroslav: *Veliki meštar sviju hulja*, u: KRLEŽA, Miroslav: *Hiljadu i jedna smrt: novele*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2011., 205–308.
- MATOŠ, Antun Gustav: *Pisma I. (Sabrana djela Antuna Gustava Matoša: 1873-1914-1973, knj. 19/1)*. Zagreb: JAZU, Liber, Mladost, 1973.
- MATOŠ, Antun Gustav: *Móra*, u: *Pjesme. Iverje. Novo iverje. Umorne piće*. Rijeka: Tiskara Rijeka, 1990., 46–55.
- NEMEC, Krešimir: *Hrvatska ekspresionistička proza. // Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: zbornik radova* (ur. Cvjetko Milanja), Zagreb: Altagama, 2002., 85–96.
- OBLUČAR, Branislav: *Fantastična proza ekspresionizma: Ispovijed Frana Galovića*. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova XVIII. Fantastika: problem zbilje*. ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić i Andrea Meyer-Fraatz. Split-Zagreb. 2016. str. 109–118.
- ORAIĆ TOLIĆ, Dubravka: *Čitanja Matoša*. Zagreb: Ljevak, 2013.
- SKOK, Joža: *Predgovor*, u: GALOVIĆ, Fran: *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997., 11–36.
- SKOK, Joža: *Književni opus Frana Galovića u korpusu hrvatske književnosti*, u: *Književni ogledi i pogledi: studije, eseji i ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Vараždinske Toplice: Tonimir, 2007., 81–89.
- SLABINAC, Gordana: *Hrvatska književna avangarda: Poetika i žanrovski sistem*. Zagreb: August Cesarec, 1988.
- SOLAR, Milivoj: *Komentari*, u: Galović, FRAN: *Pripovijetke (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga druga)*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2006., 439–455.
- SOLAR, Milivoj: *Galovićovo književno djelo*, u: GALOVIĆ, Fran: *Prilozi (Sabrana djela Frana Galovića, Knjiga šesta)*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, 2010., 7–158.
- ŠICEL, Miroslav: *Književnost moderne (Povijest hrvatske književnosti, knjiga 5)*. Zagreb: Liber i Mladost, 1978.